

Qarabağ xanlığının sonuncu hökmdarı

Onun həyatı tarixin qovğalarında keçdi. Mehdiqulu xan məşhur Cavanşirlər nəslindəndi. Atası İbrahimxəlil Qarabağın xanı idi. Mehdiqulu xan ana tərəfdən də xan nəslindəndi. Anası Xurşid Bəyim Gəncə xanı Cavad xanın qızı, Şahverdi xan Ziyadoğlunun nəvəsi idi.

Mehdiqulu xan Cavanşir Şuşada dünyaya göz açdı. Təvəllüdü bir sıra mənbələrdə 1763-cü il yazılıb. Ancaq Sisianovun 1805-ci ilin noyabrında verdiyi hesabatda Mehdiqulu xanın həmin vaxt otuz üç yaşı olduğu qeyd edilib. Bu məlumat onun 1772-ci ildə dünyaya gəldiyini söyləməyə əsas verir.

O, Qacarlara qarşı döyüşdə iştirak edib. 1797-ci ildə Ağsa Məhəmməd şah Qacar Şuşada öldürülüb. Yaranmış qarışıqlıqdan istifadə edən Mehdiqulu xanın əmisi Mehrelı bəyin oğlu Məhəmməd bəy Qarabağda hakimiyyəti ələ keçirdi. Lakin o, xanlıq taxtında yerini möhkəmləyə bilməyib...

Mehdiqulu xan ögey qardaşı Məhəmməd bəy Cavanşirlə bəy birgə əmisi oğlu Məhəmməd bəy i təqib etmək üçün göndərilib.

1805-ci ildə Qarabağ xanlığı ilə Rusiya imperiyası arasında Kürəkçay müqaviləsi imzalandıqdan sonra Mehdiqulu xana Rusiya imperiyasının generalı rütbəsi verildi. Müqaviləyə əsasən, Rusiya İbrahimxəlil xanı Qarabağın xanı, oğlu Mehdiqulunu onun varisi olaraq rəsmən tanıyıb.

Atası Mehdiqulu xanı Bakı üzərinə yürüyən Sisianova qatılmaq üçün göndərir. Amma 1805-ci il yanvarın 19-da qardaşı Məhəmməd bəy ağanın ölümündən sonra Mehdiqulu xan Qarabağa qayıdır.

1806-cı il iyunun 12-də atası İbrahim xan Şuşa yaxınlığındakı "Xan bağı"nda 17 nəfər ailə üzvü ilə birlikdə rus mayoru Lisaneviçin

dəstəsi tərəfindən qətlə yetirildi. Bu faciədən sonra Mehdiqulu rus generalı İvan Qudoviç tərəfindən Qarabağın yeni xanı olaraq tanındı.

Həmin il sentyabrın 10-da Rusiya imperatoru I Aleksandr "Mehdiqulu xana ali sərəncam və Qarabağ əhlinə vədlər" adlı fərman imzaladı. Fərmanda Qarabağ xanı kimi təsdiq edilən Mehdiqulu xana hakimiyyət rəmzi kimi fəxri bayraq və qılınc göndərilməsi qeyd olundu. Həmin bayraq bir il sonra - 1807-ci ildə Mehdiqulu xana təqdim edildi.

Mehdiqulu xan 1806-cı il sentyabrın 13-də rəsmən xanlığa başladı. Noyabrda 11-də Mehdiqulu xan Tiflisə səfər etdi. İvan Qudoviçlə görüşdü. Rus imperatoru I Aleksandra sadiq qalacağına and içdi. 1807-ci il yanvarın 7-də xarici işlər naziri Andreas Eberhard fon Budburqun əmri ilə İvan Qudoviç tərəfindən kraliyyət insiqniası ilə mükafatlandırıldı.

Tarixi mənbələrdə qeyd olunur ki, Zaqafqaziya müstəmləkə əyalətlərinin roisi general V.Q.Madatovun təzyiqi və araçısıdır. Hərəkətləri nəticəsində Mehdiqulu xan Qarabağı tərəkəddək İrana qaçır.

Mehdiqulu xan 1827-ci il iyunun 8-də İvane Abxazi və Mirzə Adıgözəl bəyin vasitəçiliyi ilə Rusiya ilə münasibətləri yenidən düzəltmədən sonra Qarabağa qayıtdı.

Qarabağ xanlığı 1822-ci ildə ləğv olunsada, Mehdiqulu xanın titulu saxlandı. Adı tarixə Qarabağ xanlığının sonuncu xanı kimi yazılmış Mehdiqulu xan Cavanşir

ömrünün qalan hissəsini Şahbulağ yaxınlığında yaşadı. O, 1845-ci il mayın 14-də dünyadan köçdü. Ağdamda ailə məzarlığı olan İmarət qəbiristanlığında torpağa tapşırıldı.

1838-ci il oktyabrın 30-da imperator I Nikolay Qarabağ xanlığının fəxri bayraqdan hakimiyyət rəmzi kimi istifadə etmək hüququnu təsdiqləmişdi. Ancaq 1845-ci ildə Mehdiqulu xan vəfat edəndən sonra Qarabağın idarəçiliyinin rus məmurlarına tapşırılması ilə imperiya vədinə əməl etmədi.

Mehdiqulu xan Cavanşirə göndərilmiş fəxri bayraq isə sonralar mühafizə olunması üçün Tiflisdəki Qafqaz Hərbi Tarix Muzeyinə təhvil verildi. 1913-1917-ci illərdə ilk dəfə ictimaiyyət nümayiş etdirildi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə bayrağın vətəna qaytarılması istiqamətində iş aparıldı. Lakin Cümhuriyyətin süquta uğraması ilə bu məsələ həll olunmamış qaldı. 1928-ci ildə Azərbaycan Tarixi Muzeyinin direktoru Davud Şərifov bayrağın qaytarılmasına nail oldu. Hazırda bayraq Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində qorunur...

Mehdiqulu xanın yeganə övladı, Xan qızı kimi tanınan Xurşidbanu Natəvan Qarabağ xanlığının sonuncu vərəsesi olsa da, ona nə xanlıq, nə də taxt-tac çatdı. Xurşidbanu Natəvanın adı şair, rəssam, xeyriyyəçi kimi Azərbaycan tarixində qaldı.

*Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"*